

Изменения в световния икономически ред и стратегии на главните участници в него

Георги Чанков

Shanges in the world economic order and strategies of the main players

Georgi Chankov

Резюме: Историческият преглед и съвременните данни свидетелстват за преместване на промишления капитал и оттам на центъра на световното стопанство от САЩ към Китай. САЩ трябва да избират между няколко стратегии в опит да овладеят и спрат тази тенденция. Стратегиите се колебаят между пълен изолационизъм и по-нататъшен интервенционизъм. Последните политически промени там са насочени към вътрешна консолидация на ресурсите, отказ от либералния интервенционизъм и протекционистични мерки. Сега оформящата се стратегия се съсредоточава върху Китай като главен партньор и съперник. Провалът на модела „Кимерика“ предизвиква опит за „сдържане“ на Китай чрез мрежа от многостранни и двустранни споразумения за свободна търговия, водени от САЩ. Китайската стратегия залага на изграждането на Евразийски стопански блок чрез инфраструктурни проекти като „Един път – един пояс“. Двете стратегии са в сблъсък помежду си, но рисковете на ядрената война предполагат и неочаквани компромиси.

Ключови думи: капитал; преместване; стратегии; САЩ; Китай

Abstract: The historic preview and the contemporary data show the shifting of the industrial capital and hence the economic centre of the world from the USA towards China. The USA must choose now among several strategies for mastering/stopping this tendency. These strategies range from utmost isolationism to further interventionism. The last political changes there are directed towards internal consolidation of the resources, refusal of liberal interventionism and protectionist measures. The now forming strategy focuses on China as most important partner and competitor. The failure of the „Chimerika model” provokes attempt to restrain China through networks of multilateral or bilateral free-trade zones, dominated by the USA. The Chinese strategy stakes on establishing a Eurasian economic bloc through infrastructure projects, such as OBOR. Both strategies contradict to each other and presuppose conflicts, but the risks of a nuclear war could provoke unexpected alternatives.

Key words: capital; shifting; strategies; USA; China

JEL: F50

въведение, теоретичен преглед, обяснения на методика, описание на резултати, анализ на резултатите, заключение.

Въведение

В ход е пререструктуриране на системата на международните отношения. Смяната на центъра на тежестта в световното стопанство предполага големи сътресения при преподреждане на отношенията между главните участници в него, изхождайки от валидното все още убеждение, че в съвременната система на международните отношения икономиката е водеща спрямо политиката. Губещият позиции хегемон може да опита противодействие, търсейки подходящата стратегия, която да му позволи да неутрализира съперника (съперниците). Смяната на глобалния хегемон не протича винаги по една и съща схема, но историческият анализ разкрива закономерности, които се повтарят. Изборът на стратегии за налагане и съотв. противодействие зависят от преценката за наличните ресурси и тяхното правилно разходване, като изборът не винаги е лесен.

1. Преместване на центъра на световното стопанство, теоретични модели

Кризата от 2008 г. прави очевидна тенденция, която се наблюдава още от началото на 90-те години на 20.в., а именно преместване на тежестта на световното стопанство в посока Югоизточна Азия. Според Център за развитие на ОИСР региона през 2009 г. се падат 18% от глобалната средна класа, то през 2030 г. този дял трябва да достигне 66%. (Pezzini, 2016) Развитието е за сметка на Северна Америка и Европа, чиито дял пада съответно от 54% на 21%. В центъра на това развитие е Китай, без да се пренебрегват Япония, Южна Корея, Тайван, Сингапур. Понастоящем китайската икономика е съизмерима с тази на САЩ (методиката на МВФ вече я поставя на първо място с 19,5 трил.\$ по ППС), темповете на растеж се задържат осезаемо по-високи въпреки конюнктурните колебания (6,7% за Китай спрямо 2,5%¹), а китайският модел на развитие вече се разглежда като алтернатива на господстващия досега западен неолиберален модел, поне за развиващите се страни.

Това изместване на тежестта на световното стопанство се вписва в моделите на световната система, описани от Фернан Бродел, Джовани Ариги, Имануел Валерщайн. Историческият преглед, който е в основата на тези модели, показва, че центровете на системата „блуждаят“ географски в зависимост от промяната в условията, които благоприятстват хегемонията на даден център (общност/държава/град). Наблюденията, обобщени от Петър Голийски (Petar Golijski, 2016), сочат че „когато една мощна икономика по една или друга причина се отказва или е принудена да се откаже от активна търговия и производство, натрупаните капитали се пренасочват в сферата на финансовите и банкови услуги и дейности, тоест търговско-индустриалната икономика се трансформира във финансова.“² Примерите от по-ново време включват Генуа, Нидерландия, Великобритания, сега САЩ. Сред причините, покрай обективни дадености (изчерпване на суровини,

¹ <http://www.tradingeconomics.com/china/gdp-growth-annual>, <http://www.tradingeconomics.com/united-states/gdp-growth-annual>

² Голийски, П., Глобалният капитал от Константинопол до Ню Йорк:

<http://glasove.com/categories/komentari/news/globalniyat-kapital-ot-konstantinopol-do-nyu-jork-chast-i>

енергоносители, естествени предели на демографския ръст и пр.) има и чисто психологически и физиологически: остаряване и умора на обществото на хегемона, в буквален и преносен смисъл, поради които желанието за поемане на рискове и търсене на печалби в търговията и производството се заменя от предпочитанието към по-малко рисковани финансови операции. Хегемонното положение предполага технологичен и производствен монопол или надмощие над конкурентите, господство на производствения капитал. Господството на финансовия капитал бележи залеза на хегемонията, преместване на производствения капитал в нова посока, утвърждаване на нова „работилница на света“.

Всъщност преминаването на капитала от производствената в чисто финансовата сфера като закономерност в развитието на капитализма е отбелязано още от Вл. Ленин (Vl.Lenin, 1917) в неговия труд „Империализмът като най-висок стадий на капитализма“. Там Ленин пише за „сливането на банковия капитал с индустриалния и създаване на базата на този финансов капитал на финансова олигархия“ и „особено важното значение, което износът на капитал придобива за сметка на износа на стоки.“³

От негова гледна точка превръщането на капитала в рентниерски е признак на „загиването“ на капитализма и обречеността му като обществена формация. Възможността от преместването на производствения капитал към нова база (и оттам оцеляването му) не е разглеждана от автора. Подобно на Ленин и Дж. К. Гълбрайт (J.C.Galbraight, 1983) описва последователността, при която властта преминава от ръцете на промишления капитал в ръцете на финансовия такъв, имайки предвид главно развитието на САЩ. Гълбрайт по същия начин не взема под внимание изместването на първия в посока нови „работилници на света“, това не е и част от неговата изследователска задача.

Преходът, наблюдаван от Гълбрайт води началото си още 70-те г. на XX век. За формално начало на процеса може да се посочи разпадът на Бртън-Уудската финансова система и краят на златно-доларовия стандарт. Процесът е обективен – превръщането на Западна Европа и Япония (и малко по-късно развиващите се страни от ЮИ Азия) в конкуренти на САЩ е обусловено от многобройно, дисциплинирано и образцово население, с достатъчно нисък в началото жизнен стандарт, позволяващ най-малкото ценова конкуренция на фона на поскъпващия в САЩ труд. Към 1970 г. възстановените след Втората световна война Япония и Западна Германия започват силно да конкурират САЩ на световните пазари, което съкращава печалбите на американския капитал. Оформя се Триадата, моделът описан от Кеничи Омае (Kenichi Ohmae, 1985). Съкращаването на печалбите на американския промишлен капитал съкращава средствата, влагани в производство у дома, за сметка на инвестиции зад граница и чисто спекулативни финансови операции. Тази тенденция се затвърждава окончателно през 1999 г. чрез закона „Грам-Лийч-Блилей“ (Gramm-Leach-Bliley Act), който отменя гласувания през 1929 г. закон „Глас-Стийгъл“, ограничаващ операциите на търговските банки.

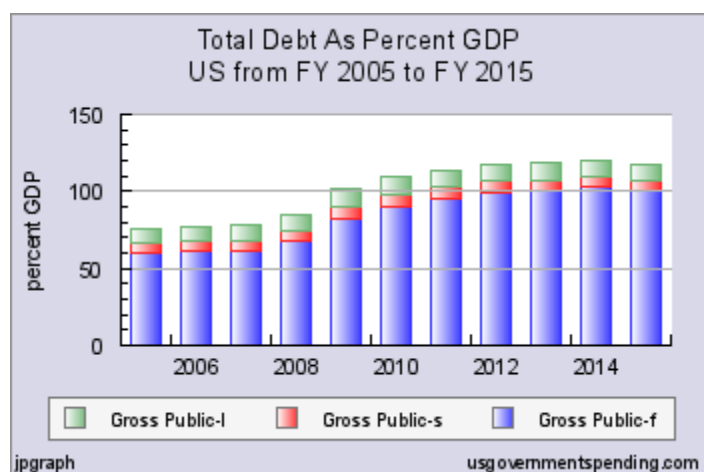
В резултат на тази тенденция САЩ през последните 2 десетилетия се превръщат в държавата, която почти непрекъснато е най-големият източник на капитал по линията на изнесените от транснационалните корпорации и банки средства, както и най-големият приемник на капитал. Заедно с това търговският баланс на страната устойчиво става отрицателен, като за целия период от 1950 г. до 2016 г. той е средно -13,485 млрд.\$, като главната част от дефицита се натрупва

---

³ Ленин, Вл. И. , Империализм, как высшая стадия капитализма, стр.46, http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Lenin_Imperialism/imp.html#c3

през периода 2000 – 2016 г.: - 531 млрд.\$ общо, с рекордните -67,823 млрд.\$ през 2006 г.⁴

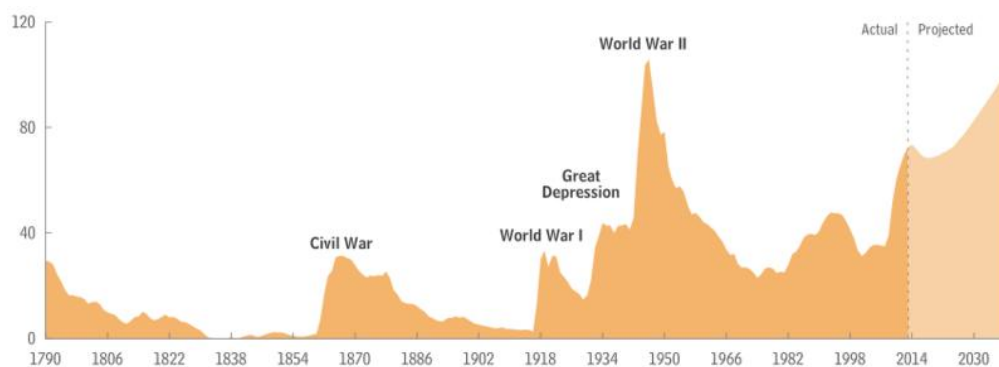
Фиг.1: Обществен дълг на САЩ спрямо БВП

Изт.: http://www.usgovernmentdebt.us/national_debt

Сегашните стойности на дълга като дял от БВП исторически са достигани само по време на Втората световна война, при извънредни обстоятелства.

Фиг.2: Държавен дълг на САЩ в % от БВП

Изт.: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Federal_Debt_Held_by_the_Public_1790-2013.png

Механичното сравнение с предишни върхове и спадове не може да бъде докрай полезно, тъй с времето се мени стопанската структура, производителността, финансовата и др. системи, но несъмнено понастоящем САЩ не са във финансово равновесие. В номинално изражение БВП на САЩ през 2016 г. възлиза на 24,7% от световния⁵ (според ППС делът е около 18%), но зоната на националната им валута (в т.ч. твърдо закрепените към долара национални валути) обхваща 60% от световното население и 60% от световния БВП. Това разминаване не може да се запази дълго време. Според гореспоменатите модели държава с подобни

⁴ <http://www.tradingeconomics.com/united-states/balance-of-trade>

⁵ <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-projected-gdp.php>

показатели влиза в последния стадий на капитализма с господство на финансовия капитал над производения и търговския, предвещаващ цялостен упадък. Голийски отбелязва притесненията на американският политически и икономически анализатор Кевин Филипс още през 1993 г., че САЩ влизат в преход, подобен на този който са извършили по-рано Британската империя, Холандия и Генуа. Всъщност притесненията относно водещата роля на САЩ възникват още през 80-те години на 20 в. (при доста по-добро състояние на обществените финанси), когато конкуренцията на Япония става източник и на научни изследвания, и на популярни четива и филми с тема „мирния реванш“ на японците за поражението във Втората световна война. Излязлата в този период книга на Пол Кенеди (Paul Kennedy, 1987) „Възход и падение на Великите сили“ има бурен успех с отговорите, които дава на тези притеснения, и се превръща във методологически инструмент за изследванията в областта на геоикономиката и геополитиката.

При сегашното състояние на САЩ въпросите дали страната действително преживява упадък във фазата на господство (което никой не отрича) на финансовия капитал се свързват на фона на дотук представените разсъждения с други два ключови въпроса:

1. Действително ли е в ход преместването на глобалния производителен капитал по посока Китай?
2. От гледна точка на настоящия световен хегемон, САЩ, опасна ли е тази тенденция и може ли да бъде спряна?

Първият въпрос, въпреки очевидността на отговора, възниква поради конюнктурните колебания в международните отношения. В един кратък период между 2008 и 2013 г. обективно натрупаните напрежения между Русия и страните-членки на НАТО избиват на повърхността чрез серия малки и по-големи кризи (от Грузия до Украйна) и влошаването на отношенията напомня на времената на Студената война от 20.в. Откритото военнополитическо предизвикателство към хегемонията на САЩ идва не толкова от Китай, който традиционно води предпазлива външна политика, избягваща излишни сблъсъци, а от Русия. През 2008 г. в Грузия Русия за първи път се противопоставя силово на разширяването на западната сфера на влияние край нейните граници, изненадва противниците си (начело със САЩ) с реакцията си на опита Украйна да бъде въвличена еднозначно в тази сфера, а с намесата си в Сирия през 2015 г. за първи път след края на Студената война използва (успешно) сила по-далеч от своите граници. Завършен вид получава руската доктрина (по израза на президента Вл. Путин „Мечка в тайгата“), която не допуска чуждо влияние собствените граници и в подстъпите към тях. Поставянето на такива ограничения слага край на повсеместното прилагане от САЩ на „хуманитарно-идеологическия“ подход към уреждането на спорове след края на „Студената война“. Съгласно този подход сила се използва „законно“ не само срещу агресор в смисъла на международното право (Ирак, 1991), но и срещу управляващи, които в собствените си страни „нарушават човешки права“. Тълкуването на понятието „човешки права“ в такива случаи, както и прилагането на сила, е монопол на САЩ, а Русия е държавата, която, опирайки се на междувременно модернизирани си въоръжени сили, открито отхвърля този монопол. Все пак – Русия в още по-малка степен, отколкото СССР, е в състояние да предложи на света алтернативен стопански, идеологически и културен център. И възможностите, и официално заявените амбиции (виж отново доктрината) не изявяват претенции за световна хегемония, а само за по-предно място в един многополюсен световен ред.

Въпреки традиционната китайска сдържаност в международните отношения, именно Китай се очертава като алтернативен стопански център, предлагайки нещо различно от досега господстващия неолиберален модел, залагащ на свободния стопански обмен. Китайският стратегически проект „Един пояс – един път” (англоезичното съкращение OBOR или популярното „Нов път на коприната”) се явява ключов за промените в системата на МО. OBOR е част от нова китайско виждане за развитие на световната икономика, която влиза в противоречия със стратегическите виждания на САЩ (които ще бъдат представени по-долу) и сблъсъкът между стратегиите на тези две държави ще определи насоките на развитието на променящата се система на МО. Споменатата по-горе Русия остава важен обект на изследване, защото освен горепосочените съображения, тя играе и конкретна роля в осъществяването на китайските планове за пренасочване на голяма част от световната търговия по суша през Средна Азия, но предвид ограничените ресурси тя не може да играе толкова активна роля.

За настоящия световен хегемон, САЩ, възлов е въпросът опасна ли е тенденцията за преместване на стопанския център на света към Китай и може ли тази тенденция да бъде спряна. Вътре в политическия елит на САЩ няма единодушия по този въпрос и това си проличава в наличието на доста разнопосочни виждания за целите и задачите пред външната политика на страната.

2. Външнополитически стратегии на САЩ и глобалните промените

Авторът, който си струва да бъде цитиран, що се отнася до външнополитическите стратегии на САЩ, е Чарлс Купчан (Charles Kupchan, 2002). Като член на съвета за национална сигурност през първия мандат на президента Клинтън той има непосредствени наблюдения от „кухнята” на американската политика. Практическият опит в съчетание с научната ерудиция му позволяват да обхване в дълбочина промените в системата на МО и да предложи решения, отговарящи на интересите на САЩ. Като се изключат предвижданията му за нарастващата роля на ЕС като глобален съперник на САЩ, във всички останали направления неговите предвиждания (правени до 2002-2003 г.) се сбъдват с голяма степен на достоверност.

В своето произведение „Краят на американската ера” („Рива“, 2004) Купчан припомня конкуриращите се външнополитически стратегии на САЩ от началото на „Студената война” досега и обобщавайки опита, предлага своя собствена. Стратегиите, така както са подредени от него, са следните:

1. Съгласно стратегията на **Джордж Кенън** от 1947 г. главна заплаха (или по терминологията на Купчан „централната линия на разлома”) представлява Съветският съюз. Справянето с тази заплаха минава чрез „възстановяването на икономическата стабилност и политическата самоувереност на главните световни центрове на силата - Великобритания, Франция, Германия и Япония”⁶. Съветското влияние в Китай и в други страни от Източна Азия също трябва да срещне отпор. Според Кенан „Съединените щати би трябвало да избягват военна намеса в сърцето на Азия ..., а вместо това на си осигурят достъп до островите и други стратегически точки, необходими за излитането на бомбардировачи ..., и да се защитят морските пътища в глобален мащаб - като Филипините, Дарданелите, Суецкия канал, Гибралтарския пролив и Ормузкия пролив.”⁷ Обграждането на Съветския съюз с

⁶ Купчан, Чарлс, Краят на американската ера, „Рива”, София, 2004, стр.71

⁷ Купчан, Чарлс, Краят на американската ера, „Рива”, София, 2004, стр.71

превъзхождаща военна мощ, като извънредно скъпо и предизвикателно, не се препоръчва.

Макар и зададена за условията на Студената война в началната ѝ фаза, тази стратегия има отражение в мисленето на съвременните американски стратегии. Най-малкото никой досега не е оспорвал необходимостта САЩ, опирайки се на своя превъзхождащ всички останали военноморски флот, да държат под контрол главните морски пътища. Това съображение има пряко отношения към китайския замисъл OBOR.

2. Стратегията на **Пол Нитце**, също зададена за условията на Студената война, е според Купчан „черно-бяла“⁸. „Линията на разлома“ е само една, там където се допират двата главни съперника и техните съюзници. Противно на Кенан, Нитце смята, че САЩ трябва да поемат инициативата и да обграждат и да притискат Съветския съюз с превъзхождаща военна сила по всички направления. И в двете споменати стратегии имат място изразените за първи път от Чарлз Макиндер и споделяни по-късно от Збигнев Бжежински опасения от възможното обединение на ресурсите на Евразия, насочено срещу САЩ.

Както отбелязва Купчан, спорът коя стратегия е донесла победата в „Студената война“, продължава и досега. По-важното е, че както и в горния случай, привърженици на горния подход има и в последните правителства на САЩ. Тяхната гледна точка не се променя по същество, но остават колебанията дали Русия е противникът, към който трябва да се насочат усилията, или е време САЩ да се насочат към Китай като главна заплаха. И в първия, а още повече във втория случай, OBOR е засегнат в различна степен.

След края на Студената война броят на предлаганите стратегии се увеличава поради обстоятелството, че системата на МО става по-неустойчива предвид честите колебания в средата.

3. В прочутата книга „Краят на историята и последният човек“, **Фукуяма** (Fukuyama, 1992) изразява оптимистичния възглед, че триумфът на либералната демокрация води до „край на историята“, в смисъл на край на разрушителното съперничество и войните между държавите в духа на философията на Имануел Кант. В представите на Фукуяма либерално-демократичните държави, които не са склонни да воюват помежду си, заедно ще създадат един стабилен и мирен световен ред. „Главната линия на разлома“ ще минава по границата между демократичните и недемократичните държави, като с неизбежното изчезване на последните ще изчезне и самият разлом.

В интерес на истината Фукуяма не смята, че Съединените щати трябва да съсредоточат външната си политика върху разпространяването на либералната демокрация по целия свят. Според него те следва „да избягват конфликт по тази линия на разлома“, т.е. разпространяването на либералната демокрация трябва да става ненасилствено. Някои от най-нетърпеливите поддръжници на този автор обаче през последните 25 години ангажират външната политика на САЩ с агресивното налагане на либералната демокрация, т.нар. „либерален интервенционизъм“, който не се изразява само в бойни действия. Налице е вярата, или поне обосновката пред обществеността, че демократизирането трябва да се подпомогне отвън, за да се ускори „краят на историята“, дори ако засегнатите общества платят човешка цена за това. Либералните кръгове в САЩ (не само в Демократическата партия), а и извън тях, обсебени от картината на мирния демократичен свят на Фукуяма, разполагат със силни властови позиции и продължават да ангажират външната политика на САЩ в опитите да се

⁸ Купчан, Чарлс, Краят на американската ера, „Рива“, София, 2004, стр.72

предизвикат/подпомогнат „либерални революции“. Украйна, която също влиза в плановете за OBOR, е пример в това отношение. Предвид на това, че по протежението на „Новия път на коприната“ има държави, които са далеч от изискванията за либерална демокрация, може да се очакват опити за намеса и там, в зависимост от конюнктурата.

4. **Джон Миършаймър** (John Mearsheimer, 2001), професор в Чикагския университет, прави много по-мрачна прогноза от тази на Фукуяма. Той смята, че породеното от конфликта Изток-Запад двуполюсно разделение на силата е изиграло главната роля за опазването на мира в течение на десетилетия, затова „изтеглянето на съветските войски от Източна Европа, разпадането на Варшавския пакт и последвалото намаляване на американската стратегическа роля в Европа ще доведат до ново съперничество на континента.“⁹ Многополюсният свят има няколко линии на разлома, докато двуполюсният само една, което го прави по-устойчив. Предвид сегашната слабост на ЕС, засега Миършаймър изглежда прав в неверието си, че ЕС ще гарантира мира и реда Европа. Неговият замисъл предполага „Съединените щати да се стремят да поддържат конфронтацията на Студената война – макар и на по-ниско равнище – като начин на поддържане на двуполюсната система“.¹⁰ С оглед събитията от последните няколко години, най-вече събитията в Украйна и последвалата икономическа война срещу Русия, очевидно сред водещи фигури във външната политика на САЩ (т.нар. „глобалисти“, в чиито състав влизат представители и на Републиканската, и на Демократическата партии) идеите на Миършаймър намират добър отзвук.

5. Другият идеен противник на Фукуяма, също песимист, **Самюъл Хънтингтън** (Samuel Huntington, 1996) в книгата си, озаглавена „Сблъсъкът на цивилизациите и преустройството на световния ред“, обявява, че главните „линии на разлома“ на бъдещето се появят на мястото на съприкосновението на големите световни цивилизации (по същество големите религиозни общности). „Различните култури имат съпернически ги възгледи както за вътрешния, така и за международния порядък - и поради това са обречени да се сблъскат“¹¹. Според Хънтингтън съперничеството е между четири блока - Юдео-християнски, Източноправославен, Ислямски и Конфуциански, като най-агресивен остава Ислямският блок с неговите, по определението на Хънтингтън, „кървави граници“. Според харвардският професор САЩ заедно с Европа трябва да се приготвят за стратегическа отбрана срещу другите „цивилизации“.

След известно време на пренебрегване, идеите на Хънтингтън започват оживено да се обсъждат след нападенията над Световния търговски център в Ню Йорк през 2001 г. За разлика от дотук изброените стратегии, политическата върхушка на САЩ отхвърля неговата и полага големи усилия да избегне сблъсък с Ислямския свят или поне да остави такова впечатление. Самият Купчан в своята книга на няколко места обяснява антиамериканските настроения в Ислямския свят (и не само там), като резултат от естествената враждебност към страната световен хегемон, в което има доста логика. При все това някои от външнополитическите неудачи на САЩ в последно време (Афганистан, Ирак, Либия) се дължат освен всичко друго и на подценяването/неразбирането на религиозния фактор. Някои от трасетата на възродения „Път на коприната“ минават през мюсюлмански страни със светско управление (според западните стандарти с диктаторски режими), и една зле

⁹ Чарлс Купчан, Краят на американската ера“, „Рива“, София, 2004, стр.76

¹⁰ Купчан, Чарлс, Краят на американската ера“, „Рива“, София, 2004, стр.84

¹¹ Купчан, Чарлс, Краят на американската ера“, „Рива“, София, 2004, стр.7

пресметната намеса във вътрешните им работи може да ги превърне във враждебни теокрации.

6. Независимите един от друг автори **Пол Кенеди** (Paul Kennedy, 2000) и **Робърт Каплан** (Robert Caplan, 2001) смятат, че главната „линия на разлома“ в бъдещето ще минава между богатите високо развити страни и бедните развиващи се страни. „Бежанците, катастрофите с околната среда, разпространяването на епидемии, престъпността и корупцията и загиващите държави в крайна сметка ще поставят под заплаха даже най-развитите страни в света”¹². Високо развитите страни трябва да предотвратят това разделение да стане източник на конфликти. Имигрантската криза, която вади от равновесие ЕС от август 2015 г. е доказателство, че и тези виждания са основателни. Китайския стратегия OBOR официално си поставя за цел да даде тласък на стопанското развитие на страните, които обхваща и да намали по този начин частично разликите между „Севера” и „Юга”. Предизвикателство пред САЩ е да предложат алтернативна на китайската стратегия, която да поставя и постига същите цели.

7. Самият **Чарлс Купчан** отхвърля гореизброените стратегии като прекалено обвързани с миналото или настоящето. Той едновременно е убеден както в безспорното господство на САЩ в международните отношения понастоящем, така и в неизбежния му край и търси начин за плавен и мирен преход от многополюсен към многополюсен свят чрез изпреварващо изграждане на нова институционална рамка на системата на МО, която да защитава интересите на САЩ дълго време след появата на нови центрове на силата. Надеждата на Купчан за такъв плавен и мирен преход, подобен на прехода от британско към американско господство, е свързана с очакването САЩ да бъдат наследени точно от ЕС, с който ги свързват здрави стопански, политически и културни връзки.

Купчан на няколко места предупреждава за възможно голямо стопанско сътресение, което е в състояние да пренареди икономическата и политическата карта на света и в това отношение е сред малкото изследователи, наред с Джоузеф Стиглиц и Макс Оте (доста по-конкретни в качеството си на икономисти), доказал, че разполага с правилен научен метод и научна безпристрастност при подбора и обработката на фактите.

Като много други външни наблюдатели обаче и той е в склонен да надценява устойчивостта на интеграционните процеси в ЕС и оттам и геополитическите му намерения и възможности. Разразилата се през 2008 г. финансова и впоследствие всеобща криза, заедно със съпътстващите я политически кризи (в Северна Африка, Близкия изток и Украйна) потвърждава опасенията на Купчан, че рязко колебание в стопанската конюнктура може да подкопае господството на САЩ, но освен това изважда от равновесие и ЕС, който в обзримо бъдеще (5 до 10 години), ще трябва да насочва цялата си енергия навътре, за да предотврати собствения си разпад. От поведението на водещи политици и чиновници в съюза (участие в икономическата война срещу Русия) се създава впечатление, че САЩ, с използване на различни инструменти на влияние, по-скоро следват стратегия на съзнателно отслабване и подчиняване на ЕС, с цел използване на ресурсите му преди всичко за обслужване на американските стратегически цели. САЩ гледат на ЕС по-малко като на равноправен съюзник и „правоприемник на глобалната хегемония“, а повече като на подчинен съюзник и конкурент, който трябва да бъде „сдържан”. От такава гледна точка, OBOR, чиято главна цел е свързването на Китай с пазара на ЕС по суша,

¹² Купчан, Чарлс, Краят на американската ера”, „Рива”, София, 2004, стр.76

особено с оглед отдавнашните опасения от възможното обединение на ресурсите на Евразия, е стратегически проект, който сериозно се разминава с интересите на САЩ.

Споменатите политически кризи, които освен всичко друго поставят под въпрос самото съществуване на ЕС, и начинът, по който САЩ (с главна отговорност като световен хегемон) се опитват да ги управляват, поражда също така и широко споделяните подозрения (Nako Stefanov, 2016), че всъщност американският политико-икономически елит следва т.нар. „Стратегия на управляемия хаос“¹³. Тя се свежда до съзнателно повишаване или поддържане на напрежение, предизвикване или раздухване на конфликти между отделните държави и поддържане на постоянно усещане за несигурност, при което капитали от цял свят се стичат към САЩ като най-сигурно убежище - най-голямата (все още) икономика, защитена от своето географско положение и от най-силните ВВС и ВМС в света. Предвид изчисленията, според които САЩ имат дял в брутния вътрешен продукт на света по различни изчисления – 18% по ППС и 22% по официален обменен курс, при дял от 36 до 40% от световното потребление¹⁴, такава стратегия за живот за сметка на привлечен външен ресурс изглежда разбираема.

Слабостта на една такава стратегия се крие в самото ѝ (парадоксално) наименование. Хаосът може да бъде предизвикан, но по дефиниция не може да бъде управляван. Отслабването или ликвидирането на повече или по-малко пълноценни държави (Ирак, Либия, Сирия) води до непредсказуемо развитие, овладяването на което може да погълне ресурси (материални, политически), които да надхвърлят краткосрочните печалби.

При прегледа на всички изброени съображения, които са в основата на външната политика на САЩ, не може да се открие единствена, ясна и последователна Голяма стратегия, за която настоява Купчан. Очевидно е, че и неговата собствена не се осъществява или поне до края на 2016 г. липсват външни признаци, че е приета на въоръжение и се полагат усилия в тази посока. (САЩ нямат голям принос за овладяването на кризата в еврозоната, не оказват никаква помощ на ЕС във връзка с имигрантската криза, но за сметка на това въвличат съюза в ощетяващо го противопоставяне с Русия.)

По-скоро изглежда, че всички тези стратегии се отразяват в различна степен във външнополитическите ходове на САЩ и техните съюзници през последните години, в т.ч. преди и след началото на голямата криза от 2008 г. Преходът от едно еднopolюсен към многополюсен свят буди все по-малко съмнение. САЩ губят относителна тежест в международните отношения, но елитът на страната е разделен във възприятието на това обстоятелство, като са налице и двете тенденции – за приемане и неприемане на новото състояние. Наблюдават се, понякога едновременно, опити и/или намерения:

- За задушаване на всяка съпротива: „сдържане“ на всеки противник, в т.ч. чрез мобилизиране на чужд ресурс – напр. предотвратяване на съперничество от страна на ЕС (в т.ч. недопускане на самостоятелност във военнополитическо отношение), предотвратяване на сближаването на ЕС (Германия) с Русия, използвайки различни средства: „износ на либерални революции“, разширяване на зоната на контрол чрез разширяване на НАТО, използване на международните институции в своя полза или пренебрегването им, когато ограничават свободата на действие – ООН, СТО. Тази линия е следвана колебливо по време на двата мандата

¹³ Стефанов, Н., „Стратегията на хаоса“, „бежанците“ и т.нар. „европейски хуманизъм“, Поглед Инфо, <http://avtorski.pogled.info/article/71872/Strategiyata-na-haosa-bezhantsite-i-t-nar-evropeiski-humanizam>

¹⁴ Стефанов, Н., „Стратегията на хаоса“, „бежанците“ и т.нар. „европейски хуманизъм“, Поглед Инфо, <http://avtorski.pogled.info/article/71872/Strategiyata-na-haosa-bezhantsite-i-t-nar-evropeiski-humanizam>

на президента Барак Обама, в чиито екип (правителство, съветници) е представен традиционният „глобализиран“ политико-икономически елит - едър финансов капитал, военнопromишлен комплекс. Този елит се стреми да удържи и дори да разшири завоюваните глобални позиции, като колебанията идват от трудността да се прецени доколко глобалните ангажименти увеличават или „подяждат“ ресурсите на страната, доколко удържането на тези позиции е по силите и доколко може да бъде привлечен чужд ресурс за изпълнението на тази задача. Нееднозначните резултати от външнополитическите действия засилват тези колебания.

- Връщане в някаква степен към изолационизма в опит за вътрешно консолидиране и връщане на загубени стопански позиции („реиндустриализация“). Силната подкрепа за „извънсистемния“ кандидат за президент на САЩ Доналд Тръмп и изненадващо категоричната му изборна победа свидетелства за разрыв с дълбока основа, в т.ч. по въпросите на външната политика. Обществени прослойки, свързани главно с вътрешния пазар на САЩ („национален“ капитал), отхвърлят стратегиите на „глобализирания“ капитал и се отнасят с подозрителност към външнополитическите ангажименти – военни, търговски, политически, заради убеждението, че те „изцеждат“ националните ресурси, облагодетелствайки малка прослойка от финансисти и др., които са все по-малко свързани с националната икономка и националната държава. Засега предпочитаният от тях „протекционизъм“ като стратегия не е избистрен и конкретизиран в програма за действие на новоизбрания президент и неговия екип. Не трябва обаче да се пренебрегва обстоятелството, че изолационистките нагласи имат дълбоки корени в американската политическа култура. Заявените дотук намерения са за задържане и връщане обратно на напускащия САЩ производствен капитал и възстановяване на политическата власт на „промишлениците“.

Предвид историческия преглед в началото основателен е въпросът дали това е изобщо осъществимо: няма описан случай, при който веднъж започналото преместване на производствения капитал в посока нова „работилница на света“ е спряно и върнато назад. В полза на създаването на прецедент обаче са дадености на САЩ, които отсъстват при изброените в началото примери от по-ново време: Генуа, Нидерландия, Великобритания. Сред тях са обективните дадености - САЩ, заедно с Канада (основателно разглеждана като техен енергиен и суровинен придатък), все още са под сигурени задълго със суровини и енергоносители, които правят тяхната икономика самодостатъчна. Демографското развитие, въпреки някои негативни тенденции, е по-добро отколкото при конкурентите им в Западна Европа и Азия. От психологическа гледна точка САЩ са сравнително младо общество и за психологическа умора от носенето на глобални ангажименти, такава, каквато се наблюдава във Великобритания в периода между двете световни войни, не може да се говори. Както е отбелязано по-горе, все още САЩ имат номинално най-голямата икономика - 18 трил.\$ (при общо 80 трил.\$ за света), 65% от световните валутни резерви са в долари на САЩ, а страната разполага с единствените въоръжени сили с глобален обхват и при това контролира до голяма степен и най-важните международни институции: МВФ, СБ, СТО и може да блокира решения на съвета за сигурност на ООН. Преразглеждането на някои ангажименти и оптимизирането на разходите може най-малкото да забави отрицателното развитие.

3. Китай в новите американски стратегии

Разпадането на СССР и упадъкът на Русия през 90-те години на 20 в. пренасочват вниманието на американските стратегии към успешно развиващия се Китай като възможно предизвикателство и съперник. Тук също има колебание в търсенето на подходящия отговор на това предизвикателство, като колебанието се

дължи както на колебанията в стопанската и политическата конюнктура, така и покрай другото на културната граница, която прави поведението на Китай по-трудно разбираемо и предвидимо, за разлика от това на страните от ЕС, които се оказват доста по-податливи на въздействие. Посоченото по-горе пренасочване на вниманието към Русия като главен съперник съгласно началните заявки на Д. Тръмп е на път да приключи, но то също засилва тези колебания.

Иначе превръщането на Китай в самостоятелен силов център със сериозен потенциал и собствени амбиции принуждава САЩ да формулират съответната стратегия в рамките на обявеното още по време на първия мандат на президента Клинтън разгръщане към Азия. В основата на тази стратегия е „интеграцията“, при която САЩ стават най-големият купувач на китайски стоки, докато много американски производства се прехвърлят в Китай по наложения през 90-те години на 20 в. от транснационалните корпорации и банки модел „outsourcing“. Изнасянето на производствения капитал извън САЩ в големи мащаби започва именно тогава. Работните места в материалното производство намаляват с 34% между 1998 и 2010 г.¹⁵ Благодарения на големия си търговски излишък Китай увеличава големите си валутно-финансови резерви и се превръща в най-големия е държател на държавни ценни книжа на САЩ. Замисълът на САЩ за институционализиране на диалога между американския и китайския бизнес включва Азиатско-Тихоокеанското икономическо сътрудничество (АПЕС). Интеграционната стратегия се реализира в средата на 90-те, с цел да повиши тежестта и отговорностите на Китай в съществуващата глобална система при запазване на водещата роля на САЩ.

Ограничеността на тази стратегия е в нейната икономическа насоченост, докато при проблемите в областта на сигурността САЩ нямат готовност да признаят равен статут на Китай, дори и на регионално равнище. До началото на кризата наистина възниква взаимна икономическа зависимост (търговия, кредитиране, инвестиции), върху която се изгражда т.нар. китайско-американски „кондоминиум“. Схемата добива известност под наименованието „Кимерика“ – китайско-американският „конгломерат“, при който китайските производители кредитират американските потребители, описан от Найъл Фъргюсън (Niall Ferguson, 2009), специалист по история на икономиката.

Същността на тази стратегия е закрепването на вече сложил се модел на стопански връзки между двете държави (понастоящем двете най-големи световни икономики), при който външен (в т.ч. американски) капитал помага за бързата индустриализация на Китай. Новата „работилница на света“ (в която в условията на глобализация са пренесли производствата си доста водещи американски предприятия) залива пазара на САЩ с евтините си стоки, а излишъка в търговския баланс превръща в американски дългови облигации и търговски кредити. Готовността на Китай да връща по този начин в САЩ излишъка от двустранния обмен дава възможност да се запазят ниски лихвените проценти там и неизбежното стимулиране на потреблението в страната на кредит - нови китайски стоки и недвижими имоти (отключили през 2008 г. финансовата криза). Налице е взаимната зависимост длъжник-кредитор, при което и двете страни са заинтересовани в жизнеспособността на партньора. Схемата изглежда устойчива до такава степен, че в нейна полза се изказват дори най-големите външнополитически авторитети в САЩ, в т.ч. Хенри Кисинджър и Збигнев Бжежински. Тя устройва преди всичко американския финансов капитал, който вече има водещи политически позиции у дома.

Вероятно имайки предвид и неофункционалистическата теория за интеграцията (политическото обвързване следва икономическото такова)

---

¹⁵ Kimberly, A., Why Is the U.S./China Trade Deficit So High?, <https://www.thebalance.com/u-s-china-trade-deficit-causes-effects-and-solutions-3306277>

правителството на САЩ през 2009 г. предлага чрез тогавашния президентски съветник Збигнев Бжежински, (Zbigniew Brzezinski, 2009) формулата Г-2, предполагаща политическо взаимодействие и споделяне на отговорността за глобалната сигурност. Придържайки се към традиционните предпочитания към концепцията за многополюсен свят ръководството на Китай отхвърля това предложение, като през 2009 г. доводите в полза на това решение изглеждат особено убедителни. Устойчивостта на схемата „Кимерика“ зависи от способността да се обслужва дългът на САЩ без да се увреждат интересите на кредиторите, на първо място Китай. Кризата на пазара на недвижимостите в САЩ, прераснала в световна финансова криза като че ли изчерпва този модел на партньорство. Световната финансова криза се превръща в структурна криза, подобна на кризите от 1929 и 1973 г. и предизвиква размествания в центровете на стопанска (и военнополитическа) сила, в структурата и центровете на световното производство, на големината и направленията на търговските и капиталовите потоци, в принципите на функциониране на икономиката и надстроечните ѝ сфери, в поддържащите ги институции, т.е. очертава се „Нов икономически (и политически) ред“. Американско-китайското сътрудничество вече не е в основата на този ред според признанието на водещи западни изследователи (Mark Leonard, 2012): „От 2008 насам, когато започна глобалната финансова криза, наблюдаваме бавната и мъчителна смърт на „Кимерика“, т.е. на феномена, в рамките на който американската и китайската икономика сякаш се бяха слели в едно“¹⁶.

„Отпечатването“ на голямо количество долари за попълване на празнотите в балансите на търговските банки и оттам на федералния бюджет на САЩ¹⁷ изглежда рисково за китайските валутни резерви и превръщат в непривлекателни за китайското правителство покупките на американски ценни книжа, което кара ръководителите на страната да търсят алтернативи на резервите си, както и на цялостния експортно-ориентиран модел на стопанско развитие, докато продължават да купуват дългови облигации, издадени от САЩ. Голямата зависимост от външноикономическата конюнктура прави китайският стопански модел неустойчив, както личи от началото на 2016 г., и актуализира плановете за целенасочено развитие на вътрешния пазар. От тази гледна точка намерението на китайското правителство да пренасочи средства за вътрешни инвестиции не отговаря на краткосрочните интереси на САЩ. Показателно е изказването на Ши Инхун (по Леонидов, Leonidow, 2013), професор от Пекиния университет и съветник в Държавния съвет на КНР: „...ние им даваме прекалено много пари, които бихме могли да използваме за други цели, а американското правителство и американската нация харчат тези пари за да поддържат изкуствено високото си жизнено равнище“¹⁸. От друга страна финансовата криза в САЩ показва рисковете от „деиндустриализацията“ и пренасочването на капитали главно във финансовата сфера и съживява протекционистките настроения, като Китай се очертава като главен нежелан конкурент на вътрешния пазар в страната. („Реиндустриализацията“ е една от главните нереализирани цели в управлението на президента на САЩ Барак Обама, тя е главна цел и пред новото ръководство на страната.)

¹⁶ Leonard, M., China 3.0, European Council on Foreign Relations, London, 2012, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR66_CHINA_30_final.pdf

¹⁷ Към 29.10.2014 непреките покупки на държавен дълг от Федералния резерв, т.нар. „количествено облекчение“, достигат 4.5 трил. \$, Виж: The Fed Is Not Printing Money, It's Doing Something Much Worse, John Tamny, Forbes, 03.09.2014, <http://www.forbes.com/sites/johntamny/2014/03/09/the-fed-is-not-printing-money-its-doing-something-much-worse/>

¹⁸ Леонидов, М., Краят на Кимерика, Геополитика, 25.02. 2013, <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-6-2012/1345-krayat-na-kimerika>

При положение, че „...това трийсетгодишно партньорство вече е изчерпано и няма да надживее икономическата криза, без да претърпи съществени промени“¹⁹ двете държави опитват алтернативни модели за решаване на затрудненията си, при които отношенията на съперничество могат да надделеят. Има теоретични опити в хода на кризата да се очертае този „Нов ред“, напр. Анатоли Калецки (Anatole Kaletsky, 2013), които могат да имат частичен успех, доколкото процесите са в движение и далеч не всички параметри са податливи на пресмятане. Все пак може да се приеме за вероятно възстановяване (поне частично) на държавния суверенитет в стопанската област (поне при достатъчно ресурсно подсиурените държави като САЩ) за сметка на недържавни субекти (транснационални корпорации, неправителствени организации и подобни)²⁰, отстъпление от неолибералните принципи на стопанско (и политическо) управление, поставяне на глобализацията (особено във финансовата област) под (най-малкото частичен) правителствен контрол. През 2012 г. активите, които държавните инвестиционни фондове (ДИФ) управляват, се оценяват вече на 5,3 трилиона \$. Отделно от ДИФ, сред 20-те най-големи банки в света за 2015 г. държавните заемат 1., 2., 3., 4., 12. и 16. място според подреждането на „Форбс“. (И всичките са китайски.)

Стопанските успехи в последните две десетилетия на Китай и други страни от Югоизточна Азия, прикрито или открито отхвърлящи неолибералния модел на стопанско и обществено развитие, могат да предложат алтернативен модел на международните икономически отношения – принципи, институции, структура на обмена – и да допринесат за изясняване на „Новия ред“. Изясняването може да продължи дълго, но различните стратегии постепенно придобиват форма. С обективно намаляване на възможността да налагат правилата си чрез световните институции, САЩ като крепители на настоящия икономически ред опитват да изградят около себе свързани помежду си търговски и икономически съюзи на неолиберална основа, с което да получат възможност за контрол върху по-голямата част от световните ресурси. Първа стъпка в това направление е подписаното през октомври 2015 г. споразумение за създаване на Тихоокеанска зона за свободна търговия, включваща освен САЩ и Япония, Мексико, Австралия, Бруней, Канада, Чили, Малайзия, Нова Зеландия, Перу, Виетнам и Сингапур – общност от 800 млн. души, на която се падат 40% от оборота на световната търговия. В коментара си за споразумението президентът на САЩ Барак Обама (Barack Obama, 2015) не скрива, че то е насочено срещу Китай: „При положение, че 95% от нашите (на САЩ) потенциални потребители живеят извън нашите граници, ние не можем да позволим страни като Китай да определят правилата на световната търговия.“²¹ Освен друго, споразумението (ако бъде ратифицирано) трябва да осуети създаването на зона за свободна търговия между Китай, Япония и Южна Корея, преговори за което се водят с малък успех още от 2012 г.

Другото подобно начинание е създаването на Трансатлантическа зона за свободна търговия и инвестиции с ЕС. Икономиките от двете страни на Атлантическия океан общо произвеждат близо половината от световния брутен вътрешен продукт и на тях се пада една трета от световната търговия. Взаимните им инвестиции надхвърлят 3 трилиона евро в края на 2012 г., като повече от

¹⁹ Фрийдман, Т., Легендата за „Кимерика“, http://www.klassa.bg/News/Read/article/31422_%D0%9B%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0+%D0%B7%D0%B0+%22%D0%9A%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%22+

²⁰ В последните 10-15 години ключов играч в международните икономически отношения са държавните инвестиционни фондове (ДИФ), които представляват фондове с държавни средства, управлявани пряко от правителства или от отделни държавни служби.

²¹ Obama, B., „Pacific Trade Deal Strengthens Obama's Hand Against China“, <http://www.newsmax.com/Newsfront/pacific-trade-deal-china/2015/10/05/id/694729/>

половината от вложенията са от страна на ЕС в американската икономика.²² Този обем в пъти надхвърля всички американски и европейски инвестиции в Азия. Ако това се получи, САЩ ще останат естествен стопански, търговски, научно-технически, военнополитически (и заради изгодното си положение дори и географски) център, контролиращ по-голямата част от световните ресурси.

Успехът на двете начинания към началото на 2016 г. не изглежда сигурен (съпротива има дори и в Конгреса на САЩ), заедно с това още не може да се прецени пренасочващият търговията ефект при възможното влизане в сила на споразуменията, но намеренията на досегашното ръководство на САЩ са очевидни. Неговите изявления и действия излизат извън стопанската конюнктура на момента, а по-скоро бележат смяна на основата парадигма на системата на международните отношения след 1990 г. (всъщност още след 1945 г.), а именно налагането на свободната търговия като основа на глобализацията. Привържениците на свободната международна търговия винаги я представят като „игра с положителна сума“, чиито правила имат универсален и справедлив характер, и са изгодни за всички участници. Отказът от тази принципна постановка означава отказ от стремежа за управление на единното световно стопанство (отказ и от самото понятие!), а вместо това стремеж към изграждане на американоцентрично политико-икономическо ядро, противопоставено на останалите. Взаимната зависимост в световната икономика остава, но политиката на САЩ се променя в посока повече протекционизъм.

Историческият преглед показва, че по правило страните с най-ефективно производство налагат (стига да имат политически лостове за въздействие) на партньорите си условия на свободна търговия, тъй като при свободния обмен ползите се разпределят повече в изгода на икономически по-силния партньор. Дори и в такива случаи първите често прилагат ограничителни мерки в защита на неконкурентноспособни отрасли/производители – пример са честите затваряния на американския пазар за стомана в последните 30-години. Цялостният отказ от политиката на свободна търговия е признак на всеобща загуба на конкурентноспособност, какъвто е случаят с Великобритания три десетилетия след подписването на договора „Кобдън-Шевалие“ (1860). Но както вече е отбелязано по-горе, в случая със САЩ още не се наблюдава избистрена ясна стратегия за преход от глобално господство към господство над един (най-големия) от полюсите. Силното противопоставяне по време на кандидат-президентската кампания (2015-2016), което излиза извън рамките на традиционното съперничество републиканци-демократи, е израз на вътрешнополитически напрежения покрай приспособяването към новите обстоятелства, което става без ясен план на основата на вътрешен консенсус. По време на предизборната борба новият президент на САЩ Д. Тръмп няколкократно заявява, че ще изтегли страната си от Тихоокеанското споразумение, а подобното споразумение с ЕС среща досега силна съпротива и в самия съюз. Сега вместо опит за изграждане на воден от САЩ политико-икономически съюз на основата на две големи многостранни търговски споразумения може да започнат опити за сключване на редица двустранни такива, в които по-добре да бъдат защитени интересите на американските производители, най-вече на собствения им вътрешен пазар. Опитите за изолирането (поне частично) на Китай и пренаписването на правилата в двустранния обмен вероятно ще продължат. Колебанията около признаването на Китай за страна с „пазарна икономика“ според критериите на Световната търговска организация (СТО) от Япония, САЩ и ЕС през

---

²² USA-EU - international trade and investment statistics, Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/USA-EU_-_international_trade_and_investment_statistics#Foreign_direct_investment

2016 г.²³ подсказват за възможната правна основа, на която ще стъпят ограничителните мерки.

4. Новата стратегия на Китай

Китай от своя страна също извършва преоценка на възможностите и перспективите си със съзнанието, че американското потребителско търсене няма да се върне към обема и структурата отпреди 2008 г. и че моделът „Кимерика“ е нежизнеспособен. Този модел на развитие, благодарение на който страната в продължение също на три десетилетия бележи рекорден стопански ръст, приключва. Страната в отговор, избягвайки резки изявления и действия, изгражда собствена сфера на влияние, придружено от прикрито, а понякога и открито противопоставяне на световния хегемон. От една страна Китай чрез ускорена модернизация на своите ВМС, ВВС, брегова охрана и овладяване на опорни точки в прилежащи води (в т.ч. опитите за овладяване на спорните острови Спратли, Параселски, Сенкаку) се старае постепенно да изтласка флота на САЩ по-далеч от своите брегове и да оспори контрола на САЩ върху най-важните морски търговски пътища в региона - през Южнокитайско море минават до 2/3 от световния поток на товари, а в шелфа му има около 30 млрд. т петрол и 16 трил. куб. м природен газ. (Виж по-горе стратегията на Джордж Кенън.) Съгласно китайската стратегия следващата стъпка е изграждането на мощни военноморски сили, разполагащи със самолетноносачи и ударни групировки, способни да изпълняват бойни задачи и далеч от крайбрежната зона на Китай. Противоречията между Китай и САЩ проличават при конкретни важни случаи, например разминаването в позициите им по сирийския и иранския въпроси.

В условията на продължаващата криза Китай се оформя като главен промишлен и търговски център на световното стопанство и единствена разполага със свободен капитал за осъществяване на дългосрочни, скъпоструващи начинания. Въпреки засилените позиции в Африка и Латинска Америка, поставя в центъра на вниманието си именно Евразия по начин, който се вписва в теорията на британския геополитик Халфорд Макиндер (Halford Mackinder, 1904). Ключов за тази експанзия е проектът „Един път – един пояс“ (OBOR от One Belt – One Road), на който Фр.Фукуяма обръща специално внимание и го оценява като единственият стратегически замисъл за следващите 25 години. Концепцията на проекта е обявена за първи път от председателя на КНР Си Цзинпин по време на посещение в страните от Средна Азия и Индонезия през есента на 2013 г.

---

²³ Market Economy Status for China: The Views From Brussels and Beijing, The Diplomat, <http://thediplomat.com/2016/07/market-economy-status-for-china-the-views-from-brussels-and-beijing/>

Фиг.3: Варианти на новия път на коприната през Средна Азия

Източник: <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/One-Belt-One-Road/The-Belt-and-Road-Initiative/obor/en/1/1X000000/1X0A36B7.htm>

Проектът има за цел да съедини Европа и Азия с помощта на единен транспортен коридор и е част от мащабната задача по пренасочването на Китай (на който се пада една трета от промишленото производство в света) към икономика, основана на силно вътрешно потребление и избягването на „капана на средните доходи“, в който попадат повечето развиващи се държави в последните 60 години. Заедно с това се наблюдава конюнктурен спад в пазара на недвижимости в Китай и се търси начин да бъдат ангажирани извън страната големите строителни и свързани с тях предприятия. В действителност от тяхна гледна точка проектът не се отклонява от досегашната стратегия за растеж – насърчаване на инвестициите със заеми от държавни банки, но вече извън територията на страната, тъй като предварителните намерения включват осъществяването му 60 страни с две трети от световното население. Страните по протежението на проекта вече показват готовност да се включат в него. Неговият потенциал надхвърля регионалните измерения. Той би ангажирал строителни и други предприятия, в т.ч. от Западна Европа и Северна Америка, предоставяйки „стратегически възможности и за (предприятията от) САЩ“ по мнението на Скот Кенеди (Scott Kennedy, 2015), член на Центъра за стратегически и международни изследвания във Вашингтон.

Проектът „Един път – един пояс“, така както е обявен, в действителност включва множество успоредни участъци. Всяка заинтересована от този проект държава го вижда по-своему. При всичките исторически промени, свързани с изчезването на едни и появата на други градове и държави, идеята за свързване на Азия с Европа е повече от актуална и е от интерес и за двата континента. Китай се развива с огромни темпове и взема активно участие в глобалната политика и икономика, като разширява успешно стопанските си връзки в източно и западно направление. От 2012 г. вървят преговори за изграждане на зона за свободна търговия с Япония и Южна Корея (засега без особен успех). Автономната провинция Синдзян от друга страна настоява за изграждане на такава зона със страните от Средна Азия. Такива споразумение Китай има и със Швейцария и Исландия, а с ЕС вървят преговори за споразумение относно двустранните инвестиции. Т.е.

китайските стопански връзки са географски балансирани и страната може (и търси начин) освен всичко друго да се наложи и като посредник между Европа и Югоизточна Азия. Изграждането на Евразийския съюз е важно събитие при осъществяването на тези намерения.

При всичките споменати по-горе инфраструктурни проекти, китайският заслужава най-голямо внимание (подробно при Antonina Nabova, 2015). При сегашното състояние на световната икономика в обозримо бъдеще най-важните импулси за развитие в световен мащаб ще идват от Далечния изток. Основанията за това са следните: по абсолютен обем на БВП китайското стопанство е на второ място в света, но според покупателната способност вече е на първо (МВФ), при все че има колебания относно методиката. За последните 30 години средният годишен ръст, при това при голям абсолютен обем, е 10%. Страната е най-големият производител и износител на промишлени стоки, най-голям износител и втори по големина вносител в света. През 2014, 2015 и 2016 година стопанският ръст се забавя до около 7% (сам по себе си впечатляващ показател), като забавянето освен друго се дължи и на плавния преход от стопанство с износна насоченост (обичайния за Югоизточна Азия модел на развитие) към насърчаване на вътрешното потребление с последващо сближаване на обемите на износа и вноса. Страната може да играе ролята на „локомотив“ на световното стопанство или поне на страните в Евразия, благодарение на това, че единствена сред големите разполага с големи валутни запаси – към 01.06.2016 те се оценяват на 3,2 трил. \$. Благодарение на вътрешното финансово равновесие (държавният дълг за 2015 г. се колебае около 44% от БВП на страната) и заради зависимостта от финансовата политика на САЩ, страната е има намерение да превърне доларовите си запаси (достигали максимум от 4 трил. \$ малко по-рано) в реални активи. В сравнение с другите водещи държави Китай е в най-добро състояние да финансира мащабни инфраструктурни проекти с дългосрочна възвръщаемост.

Освен финансовите ресурси, Китай разполага вече и с необходимите транспортни технологии и зависимостта от внос, която би спънала проекта, не изглежда голяма. На основата на внесени по-рано технологии (от Германия, Япония, Канада, Франция²⁴), в т.ч. чрез съвместни производства (с „Бомбардие“), страната вече разполага със собствени високоскоростни влакове. CRH380A (произвеждан от CSR Corporation Limited) напр. се движи от 2010 г. по вътрешни отсечки (Шанхай — Ханчжоу, Шанхай — Нанкин, Ухан — Гуанчжоу) с експлоатационна скорост 350 - 380 км/ч. Технологичен пробив ще бъде разработваното в пекинския университет „Цзяотун“, ново поколение високоскоростни влакове, които трябва да достигат експлоатационна скорост 400 километра в час и ще се движат и по тясно, и по широко междурелсие.

Икономическите интереси на Китай изискват, преди всичко, подсигуриране на енергоресурси, разнообразяване на източниците им и търсене на пазари за пласмент, главно на промишлени стоки. (По-подробно виж Elizabet Joneva, 2015) Предвид стремежът на САЩ да създадат в басейните на Атлантически и Тихия океан зони или двустранни споразумения за свободна търговия, ограничаващи Китай (и други нежелани съперници), китайският проект трябва да попречи най-вече на изтласкването на страната от пазара на ЕС, който е най-големият търговски партньор на Китай за 2015 г. Търговията между ЕС и Китай достига 20,3% от общата търговия на съюза и достига 521 млрд. € през 2015 г., с постоянно положително салдо за Китай (в случая 180 € млрд. €). Китай е най-големият доставчик на ЕС и втори в списъка на вносителите от съюза, след САЩ. Износът на страната за съюза

²⁴ „Alstom“, „Kawasaki Heavy Industries“, „Bombardier и Siemens”

достига 350,4 млрд. € през 2015 г., като 80% от тези стоки стигат по море до западноевропейските пристанища Антверп, Ротердам, Хамбург, Лондон.

Насоките за развитието на търговските връзки на Китай с ЕС са зададени в документ на Китайската академия за социални науки (CASS) още през 2003 г., който предлага възстановяване на Пътя на коприната (в т.ч. инфраструктура – ж.п.линии, гари, пристанища, складове и пр.), който да свързва Китай и Европа по суша и по вода. В случая се появява едно важно съображение – понастоящем разходите за морски превози са значително по-ниски, но за Китай е важно предвид постепенно натрупващо се напрежение в отношенията със САЩ (стопанско, оттам политическо съперничество), да изведе една значителна част от търговията си извън морските пътища, контролирани от военноморския флот на САЩ – единствения с глобално разгръщане. Тринадесет години по-късно горепосочените съображения добиват още по-голяма тежест.

Заклучение

Изборът на стратегия за противодействие на тенденцията за преместване на световния стопански център на тежестта е труден за САЩ, тъй както е трудна преценката относно състоянието на собствените ресурси и обратимостта на посочената тенденция. Историческият преглед сочи, че в по-ново време подобна смяна е протекла мирно само при преместването му от Великобритания към САЩ в средата

Не е задължително обаче съперничеството между САЩ и Китай да добие остри форми. За разлика от досегашните глобални сблъсъци, придружаващи преместването на производствения капитал, наличието на оръжия за масово поразяване, прави риска от мащабна война прекалено висок. В документ на опозиционното на глобализацията и постмодерното развитие „Движение Ларуш” (LaRouche, 2015²⁵) се предлага алтернативен проект на сътрудничество на САЩ със страните от БРИКС и специално включването на САЩ в проекта OBOR. Връзката (през железопътната мрежа на Русия) е осъществима през плиткия Берингов проток. (Такива планове се обсъждат още от 1995 г.)

Фиг.4: Възможното включване на САЩ

Изт.: <https://larouchepac.com/20151229/us-joins-new-silk-road>

²⁵ LaRouche, The United States Can Stop Killing and Dying, and Start Building Again, <https://larouchepac.com/20151229/us-joins-new-silk-road>

Замисълът трябва да помогне за решаване на стоящите пред САЩ нерешените проблеми, предизвикани от глобалната криза през 2008 г. – стопански и социални трудности, демографски изкривявания, увеличено неравенство, спадаща конкурентноспособност, задлъжнялост – чрез реиндустриализация и променено в следствие на това място в международното разделение на труда. Включването в начинанието трябва да реши и съвсем конкретни проблеми на САЩ - напр. модернизирването на железопътната мрежа и свързаната с нея инфраструктура. Съгласно документа, в САЩ само 456 сухоземни мили железен път могат с приближение да бъдат причислени към скоростните, докато в Китай са построени 11 000 мили, с перспектива да достигнат 30 000 към 2020 г.²⁶

„Движението Ларуш” изглежда политически маргинално, но изразените в документа идеи (при това добре обосновани) влизат в съзвучие с настроената на растящия брой гласоподаватели, търсещи (и засега намерили) алтернатива на досегашния глобализиран американски политически елит и следваната от него политика. (Виж по-горе и мнението на Скот Кенеди, директор на Центъра за стратегически и международни изследвания, SCIC.) Независимо от предварителните заявления на новоизбрания президент на САЩ Д.Тръмп, стратегията за задържане и връщането на американския производствен капитал в страната вместо на противопоставяне може да стъпи и на плавно приспособяване към новите реалности, в т.ч. и чрез институционализиране на дългосрочни договорености – това, на което залага Ч.Купчан. Такава договореност, но не с ЕС, а с Китай, би имала външен израз чрез присъединяването на САЩ при изгодни условия към OBOR (и финансовите му институции) при изграждането на нов световен икономически ред.

References

Amadeo, K. (2015), Why Is the U.S./China Trade Deficit So High?, av. at: <https://www.thebalance.com/u-s-china-trade-deficit-causes-effects-and-solutions-3306277>

Brzezinski, Zb. (2009), The Group of Two that could change the world, The Financial Times, av. at: <https://www.ft.com/content/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac>

Ferguson, N. (2008), Team Chimerica, W. Post, November 18, 2008

Friedman, Th. (2008), China to the rescue?, The New York Times, November 2008, av. at: <http://www.nytimes.com/2008/12/21/opinion/21iht-edfriedman.1.18844111.html>

Galbraith, J. (1983), The Anatomy of Power, Boston: Houghton Mifflin

Golijski, P. (2016), Globalnijat kapital ot Konstantinopol do Nyu York, av. At: <http://glasove.com/categories/komentari/news/globalnijat-kapital-ot-konstantinopol-do-nyu-jork-chast-i>

---

²⁶ LaRouche, The United States Can Stop Killing and Dying, and Start Building Again, <https://larouchepac.com/20151229/us-joins-new-silk-road>

Habova, A. (2015), Silk Road Economic Belt: China's Marshall Plan, Pivot to Eurasia or China's Way of Foreign Policy, KSI Transactions on KNOWLEDGE SOCIETY, Volume VIII, Number 1, March 2015

Joneva, Elizabet (2015), The Chinese insecurity, The Silk Road – Collection of Papers from the Third International Conference on Chinese Studies, Confucius Institute in Sofia

LaRouche (2015), The United States Can Stop Killing and Dying, and Start Building Again, av. at: <https://larouchepac.com/20151229/us-joins-new-silk-road>

Lenin, VI. (1917), Imperialism, the Highest Stage of Capitalism, av. at: http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Lenin_Imperialism/imp.html#c3

Leonard, M. (2012), China 3.0, European Council on Foreign Relations, London, av. at: http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR66_CHINA_30_final.pdf

Leonidov, M. (2013), Krayat na Kimerika, Geopolitika, av. at: <http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-6-2012/1345-krayat-na-kimerika>

Kennedy, S. (2015), Building China's „One Belt, One Road”, av. at: <https://www.csis.org/analysis/building-china%E2%80%99s-%E2%80%9Cone-belt-one-road%E2%80%9D>

Kupchan, Ch. (2002), The end of the American era. US foreign policy and the geopolitics of the twenty-first century. Knopf, New York

Ohmae, K.(1985), Triad Power: The Coming Shape of Global Competition, Free Press

Pezzini, M.(2016), An emerging middle class. OECD Development Centre, OECD Observer, Av. at: http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/3681/An_emerging_middle_class.html

Stefanov, N. (2016), Strategijata na haosa, av. at: <http://avtorski.pogled.info/article/71872/Strategiyata-na-haosa-bezhantsite-i-t-nar-evropeiski-humanizam>

Контакт:

Д-р Георги Чанков, доцент

Катедра „Международни отношения“, УНСС

chankov_g@yahoo.com